EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA’MINLASHDA KADRLAR SALOHIYATINI YUKSALTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY MEXANIZMLARI

Alikulov Xusniddin Akbarovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Kasb mahoratini oshirish markazi sektor mudiri falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik xavfsizlikni ta’minlashda kadrlar salohiyatini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy mexanizmlari tahlil qilingan. Zamonaviy jamiyatda ekologik muammolarning globallashuvi sharoitida malakali, mas’uliyatli va ekologik tafakkurga ega mutaxassislarni tayyorlash masalasining dolzarbligi yoritilgan. Shuningdek, ekologik xavfsizlikni

mustahkamlashda kadrlar salohiyatini yuksaltirish hamda ekologik barqarorlikni ta’minlash bo‘yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik xavfsizlik, kadrlar salohiyati, ijtimoiy-falsafiy mexanizmlar, ekologik madaniyat, kasbiy kompetensiya, ijtimoiy mas’uliyat, barqaror rivojlanish, ekologik ta’lim.

Bugungi globallashuv sharoitida ekologik xavfsizlik masalasi insoniyat taraqqiyotining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi, atmosfera, suv va tuproq ifloslanishi, bioxilma-xillikning qisqarishi kabi jarayonlar nafaqat tabiiy muhitga, balki ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish va inson salomatligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois, ekologik xavfsizlikni ta’minlash endilikda nafaqat texnik yoki tabiiy-ilmiy masala, balki ijtimoiy boshqaruv, ma’naviy tarbiya, ta’lim siyosati va inson kapitalini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan kompleks muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekistonda ham ekologik ta’lim va ekologik madaniyatni yuksaltirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida mustahkamlangan. Xususan, ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida ekologik bilim, ong va madaniyatni shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan, 2030 yilgacha aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasida esa ta’lim tizimi, davlat organlari, fuqarolik jamiyati va ommaviy axborot vositalarining bu jarayondagi roli kuchaytirilgan [2].

Ekologik xavfsizlik jamiyat, inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanatni saqlash, ekologik tahdidlarning oldini olish va atrof-muhit sifatini yaxshilashga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Mazkur faoliyatning samaradorligi esa bevosita uni amalga oshiruvchi kadrlarning kasbiy tayyorgarligi, ekologik tafakkuri va ijtimoiy mas’uliyatiga bog‘liq bo‘ladi. Chunki ekologik siyosat, me’yoriy hujjatlar va islohotlar o‘z-o‘zidan natija bermaydi; ularni amaliyotga joriy etadigan, monitoring yuritadigan, xulosa chiqaradigan va qaror qabul qiladigan subyekt — bu insondir. Shu ma’noda ekologik xavfsizlikni ta’minlashning markazida kadrlar salohiyati turadi. Kadrlar salohiyati tushunchasi tor ma’noda mutaxassisning bilim va malakasini, keng ma’noda esa uning ekologik madaniyati, kasbiy kompetensiyasi, fuqarolik mas’uliyati, axloqiy qarashlari va innovatsion fikrlash qobiliyatini ham qamrab oladi.

Ekologik xavfsizlikni ta’minlashda kadrlar salohiyatini yuksaltirish, avvalo, ekologik tafakkur va ongni shakllantirish orqali ro‘yobga chiqadi. Ekologik ong insonning tabiatga nisbatan ongli, oqibatni oldindan ko‘ra oladigan va mas’uliyatli munosabatini ifodalaydi. Shu sababli ekologik ta’limning vazifasi faqat axborot berish emas, balki ekologik hodisalarni ijtimoiy oqibatlari bilan birga anglashga o‘rgatishdan iborat bo‘lishi kerak. UNESCOning “2030 yilgacha barqaror rivojlanish uchun ta’lim” dasturida ham ta’limning mazmuni amaliy muammo yechimi, qadriyatlarga asoslangan yondashuv va jamiyat bilan bog‘liqlik asosida ko‘rilgan [1].

Ikkinchi muhim mexanizm — ekologik madaniyatni rivojlantirishdir. Ekologik madaniyat ekologik bilimning amaliy xulqqa aylangan shaklidir. U shaxsning kundalik faoliyatida resurslardan oqilona foydalanishi, chiqindiga munosabati, jamoat joylaridagi ekologik intizomi, ishlab chiqarishda va boshqaruvda ekologik oqibatlarni hisobga olishi orqali namoyon bo‘ladi. Ekologik madaniyat yuksak bo‘lgan jamiyatda ekologik xavfsizlik faqat davlat nazorati bilan emas, balki fuqarolik mas’uliyati orqali ham ta’minlanadi. Shu bois kadrlar salohiyatini yuksaltirish jarayonida ekologik madaniyat bilimdan kam bo‘lmagan mezon sifatida qaralishi lozim. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Atrof-muhit dasturining ekologik ta’lim strategiyasida uzluksizlik, faol ishtirok va individual hamda guruhiy mas’uliyat tamoyillari alohida ta’kidlangan [3].

Uchinchi mexanizm — kasbiy kompetensiyalarni yangilash va fanlararo yondashuvni kuchaytirishdir. Zamonaviy ekologik muammolar murakkab va ko‘p omilli bo‘lgani sababli, mutaxassislar faqat tor sohaviy bilimlar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Bugungi kunda ekologiya yo‘nalishidagi kadrlar monitoring, risk tahlili, raqamli ma’lumotlar bilan ishlash, “yashil” texnologiyalarni tushunish, jamoatchilik bilan kommunikatsiya, loyiha boshqaruvi va barqaror rivojlanish mezonlarini amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi talab etiladi. Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti hisobotida yashil o‘tish davrida mehnat bozori ehtiyojlariga

moslashtirilgan ko‘nikmalar siyosati, kasb-hunar ta’limi va qayta tayyorlash tizimlarining roli alohida ko‘rsatib o‘tilgan. Ayniqsa, kasb-hunar ta’limi qurilish, transport va energetika kabi sohalarda “yashil yo‘naltirilgan ish o‘rinlari” uchun muhim tayanch ekani qayd etilgan [4].

To‘rtinchi mexanizm — ma’naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirishdir. Ekologik muammolarning katta qismi insonning tabiatga iste’molchilik kayfiyati bilan qarashi, qisqa muddatli manfaatni uzoq muddatli barqarorlikdan ustun qo‘yishi oqibatida yuzaga keladi. Demak, ekologik xavfsizlikni ta’minlaydigan kadr, avvalo, tabiatga omonat sifatida munosabatda bo‘ladigan, ekologik vijdon va javobgarlik hissiga ega shaxs bo‘lishi kerak. Shu ma’noda kadrlar salohiyatini yuksaltirish milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Bunda “tabiatga ehtiyotkorlik”, “isrofga qarshi madaniyat”, “kelajak avlod oldidagi mas’uliyat” kabi tamoyillar tarbiyaning mazmuniga singdirilishi lozim.

Beshinchi mexanizm — institutlararo hamkorlikni kuchaytirishdir. Ekologik xavfsizlikni ta’minlash faqat ta’lim muassasalari zimmasidagi vazifa emas. Bu yerda davlat boshqaruvi, oliy ta’lim, ilmiy markazlar, fuqarolik jamiyati institutlari, mahalliy hamjamiyatlar va ommaviy axborot vositalarining o‘zaro hamkorligi muhim.

Ekologik xavfsizlikni ta’minlashda kadrlar salohiyatini yuksaltirishning eng muhim institutsional maydoni ta’lim tizimidir. Chunki ekologik tafakkur va ekologik mas’uliyat maktabgacha ta’limdan boshlab shakllantirilmasa, oliy ta’lim bosqichida bu jarayonni to‘liq ta’minlash mushkul bo‘ladi. Buning uchun barcha umumta’lim maktablari o‘quvchilarida barqaror rivojlanish uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish loziml. Bu me’yor ekologik ta’limni ixtisoslashgan soha doirasidan chiqarib, umumiy ta’lim siyosatining ajralmas qismiga aylantiradi.

Ta’lim tizimining yana bir ustunligi shundaki, u nafaqat talabalarga, balki pedagoglarning o‘ziga ham ta’sir ko‘rsatadi. Pedagogik kadrlarning ekologik savodxonligi, metodik tayyorgarligi va shaxsiy ekologik madaniyati qanchalik yuqori bo‘lsa, ular shunchalik samarali natija beradi. Shu sababli ekologik xavfsizlik uchun kadrlar tayyorlash masalasida pedagoglarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish va ularga zamonaviy metodik vositalar berish alohida yo‘nalish bo‘lishi kerak.

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinadiki, ekologik xavfsizlikni ta’minlashda kadrlar salohiyatini yuksaltirish tor kasbiy vazifa emas, balki ijtimoiy-falsafiy mazmunga ega strategik yo‘nalishdir. Bu jarayon ekologik ong, ekologik madaniyat, kasbiy kompetensiya, ma’naviy-axloqiy tarbiya va institutlararo hamkorlikning uzviy birligida samarali kechadi. Shuningdek, xalqaro tajriba ekologik xavfsizlik uchun kadrlar tayyorlashda tizimlilik, ko‘nikmalarni mehnat bozori bilan uyg‘unlashtirish va ta’limni amaliyot bilan bog‘lash hal qiluvchi omil ekanini ko‘rsatmoqda. Bu borada UNESCO besh ustuvor yo‘nalishli modelni ilgari surgan bo‘lsa, Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkilotining 2025 yilgi tahlilida Avstriya, Kanada, Belgiya, Irlandiya, Niderlandiya va Ispaniya tajribalari yashil tafakkurga o‘tish uchun ko‘nikmalar siyosatini alohida strategiya, yo‘l xaritasi va muvofiqlashtirish mexanizmlari orqali yuritayotganini ko‘rsatadi.

Mazkur xalqaro ilg‘or tajribalardan kelib chiqib, quyidagi taklif-tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, O‘zbekistonda “yashil ko‘nikmalar va ekologik kompetensiyalar milliy yo‘l xaritasi” ishlab chiqilishi zarur. Bu hujjat ta’lim, ekologiya, mehnat bozori va hududiy rivojlanish siyosatini o‘zaro bog‘lab berishi lozim. Bunday yondashuv Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti mamlakatlari tajribasida samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘lgan.

Ikkinchidan, ekologik va yashil ko‘nikmalarni faqat ekologiya yo‘nalishlarida emas, barcha pedagogik, texnik, boshqaruv va kasb-hunar dasturlariga integratsiya qilish maqsadga muvofiq. Bu borada Irlandiyaning shu yo‘nalishdagi ilg‘or tajribasi muhim namuna bo‘la oladi.

Uchinchidan, ta’lim muassasalari uchun “yashil dastur” yoki “green skills label” mezonlarini joriy etish zarur. Bunday belgilash tizimi qaysi o‘quv dasturlari barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikka real hissa qo‘shayotganini ko‘rsatib beradi hamda talabalar va ish beruvchilar uchun aniq signal vazifasini bajaradi.

To‘rtinchidan, ekologik xavfsizlik uchun kadrlar tayyorlashda kasb-hunar ta’limi, qisqa muddatli qayta tayyorlash kurslari va amaliy stajirovkalar ulushini oshirish kerak. Ayniqsa, qurilish,

energetika, transport, chiqindi boshqaruvi va suv resurslari yo‘nalishlarida amaliy ko‘nikmalarni kuchaytirish xalqaro tajribada yuqori natija bergan.

Beshinchidan, oliy va professional ta’lim muassasalarida “yashil kampus”, mahalliy ekologik loyihalar va hamjamiyat bilan hamkorlikdagi amaliy ta’lim modelini joriy etish lozim. UNESCOning “2030 yilgacha barqaror rivojlanish uchun ta’lim” modeli aynan ta’lim muhitini transformatsiya qilish, pedagog salohiyatini oshirish, yoshlarni faollashtirish va mahalliy hamjamiyatni jarayonga jalb etishni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.https://www.unesco.org/en/sustainable-development/education/esd-net?utm

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. 2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. https://lex.uz/docs/-4574008?utm

3.https://www.unep.org/about-un-environment/policies-and-strategies/un-environment-strategy-environmental-education-and?utm

4. https://www.oecd.org/en/publications/employment-and-skills-policies-for-the-green-transition_f0c558fa-en.html?utm